

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Küresel Kapitalist Dönüşüm Süreciyle Yağlı Tohum Üretiminde Kooperatif Merkezli Değişimler: Trakya Birlik Kooperatifi Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Manisa, e-posta: mina.furat@cbu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1743-8589>

İrem DUMAN, Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Manisa, e-posta: iremduman_122@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8287-0469>

Öz

Bu çalışmada Trakya Birliğin yağlı tohum üretim sürecindeki koşulları, karşılaştığı sorunlar ve bu koşullar ve sorunları nasıl yönettiği ve örgütün üreticiler ile kurduğu ilişkiler analiz edilmiştir. Yağlı tohum sürecindeki koşullar ve problemlerin küresel tarım gıda sektörüyle ilişkisi teorik olarak açıklanmıştır. Trakya Birlik kooperatifinin beş müdürü, dört başkanı ve üç yönetim kurulu üyesiyle ve Trakya Birliğin ortağı olan dört üreticiyle derinlemesine yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelere göre, yağlı tohum üretimine etki eden makro faktörler olarak; dışarıya bağımlılık, döviz kurları ve Ukrayna- Rusya savaşının etkisi ifade edilmiştir. Yapılan görüşmelere göre, üretimde yaşanan sorun olarak ise doğaya bağlı koşullar ve girdi maliyetlerinin yüksekliği ön plana çıkmaktadır. Birlik, küresel pazardaki koşulları yönetebilmek ve rekabet gücünü arttırmak için ürünlerini kalitesini yüksek tutmaya, üreticilerden aldığı tarımsal ürünleri işleyerek önce yurt içinde sonra yurt dışında satmaya ve girdi maliyetlerini üreticileri için düşük tutmaya çalışmaktadır. Kooperatifin karar alma mekanizmasının oldukça bürokratik olduğu gözlenmektedir. Üreticiler, kooperatiftan memnun olmakla birlikte girdi maliyetlerindeki artışı bir sorun olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Yağlı Tohum Üretimi, Üretici Örgütleri, Tarımsal Kooperatifler ve Tarımda Küresel Dönüşümler.

Makale Gönderme Tarihi: 02.07.2023

Makale Kabul Tarihi: 01.10.2023

Önerilen Atıf:

Furat, M. ve Duman, İ. (2023). Küresel Kapitalist Dönüşüm Süreciyle Yağlı Tohum Üretiminde Kooperatif Merkezli Değişimler: Trakya Birlik Kooperatifi Örneği, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1230-1251.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(10): 1230-1251. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1311](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1311)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Cooperative Based Changes in the Oily Seed Production with the capitalist
globalization process: The Case of Trakya Birlik (Union) Corporate**

Assistant Prof. Dr. Mina FURAT, Manisa Celal Bayar University, Faculty of Arts and Sciences,
Manisa, e-mail: mina.furat@cbu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1743-8589>

İrem DUMAN, Undergraduate Student, Manisa Celal Bayar University, Faculty of Arts and
Sciences, Manisa, e-mail: iremduman_122@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8287-0469>

Abstract

In this study, Trakya Birlik's conditions and problems in the production of Oily Seeds and how these conditions problems were managed and the relations of the organization with the producers were analyzed. The conditions of oily seeds production and problems were theoretically analyzed in relation with the global agri-food sector. In-depth semi-structured interviews were conducted with five directors, three board members of Trakya Birlik Cooperative and four producers who are partners of Trakya Birlik. Foreign dependency, Exchange rates, and the effects of the Ukraine-Russia war were expressed as macro factors effecting oily seed production. As a problem in production, conditions related to nature and high input costs were mentioned. In order to manage the conditions in the global market and to increase its competitiveness, the cooperative has been trying to make high quality production, to process the agricultural products and sell them first in the country and then abroad and sustain low input costs for the producers. It is observed that the decision-making mechanism of the Union is quite bureaucratic. Although producers were satisfied with the cooperative, they mentioned the increase in the input costs as a problem.

Keywords: Production of Oily Seeds, Producer Organizations, Agricultural Cooperatives, Global Transformations in Agriculture.

Received: 02.07.2023

Accepted: 01.10.2023

Suggested Citation:

Furat, M. and Duman, İ. (2023). Cooperative Based Changes in the Oily Seed Production with the capitalist globalization process: The Case of Trakya Birlik (Union) Corporate, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1230-1251.

GİRİŞ

Bu araştırma kapsamında kırsal kalkınmaya katkıda bulunan bir aktör olarak Trakya bölgesinde faaliyet gösteren Yağlı tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliğinin mevcut koşullarının ve bu koşulları yönetme biçimlerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Trakya Birlik özelinde, Türkiye’de faaliyet gösteren “başarılı bir birlik” örneğinin tarımın küresel düzeyde ekonomik dönüşümünden nasıl etkilendiği ve bu süreçte uluslararası ve ulusal düzeyde yağlı tohum üretimi ve işlenmesinin koşulları ve üreticilerle ilişkileri nasıl yönettiği analiz edilmiştir. Marmara Bölgesi’nin “Trakya” olarak nitelendirilen Edirne, Kırklareli, Tekirdağ illeri ve ilçelerinde aktif olan Yağlı Tohum Tarım Satış Kooperatifleri yetkilileri, onların sunduğu veriler ve üreticiler ile yapılan görüşmeler araştırmanın sahasını oluşturmaktadır. Kooperatifin hem tarımsal üretimin uluslararası ve ulusal düzeyde değişen koşullarıyla ortaya çıkan sorunları ve hem de üreticiler ile ilişkileri yönetme biçimi araştırmanın genel problemini oluşturmaktadır.

Küreselleşme, Bernstein’in (2014:100) ifadesiyle dünya ölçeğinde sermayenin var oluş ve işleyiş biçimlerinin değişimini anlatmaktadır. Bernstein küreselleşmeyi dört maddede özetlemiştir. İlk olarak finansal piyasalar serbestleştirilmiş ve iktisadi yaşam tüm yönleriyle ‘finansallaştırılmıştır’. İkinci olarak, uluslararası ticarete kuralsızlaşma yaygınlık kazanmıştır. Üçüncü olarak, ulus ötesi tarım ve sanayi firmalarının etkinliği artarak; üretim, satın alma, satış stratejileri ve kullandıkları teknolojiler farklılaşmıştır. Son olarak, bilişim teknolojilerinin etkinliklerinin artmasına bağlı olarak ekonomik faaliyetlerin organizasyonunda ve kitlesel iletişim biçimlerinde farklılıklar gündeme gelmiştir. Öztürk (2014:16) de, küreselleşmeyi, “az gelişmiş ülkeler için mal, hizmet ve sermaye piyasalarının gelişmiş ülkelere açılması” olarak tanımlamıştır. Bernstein’a (2014:101) göre, küreselleşme, “dünya çapında sermayenin yeniden yapılanmasına işaret eder”. Küreselleşme bir süreç olarak tarımsal ürünlerin dünya pazarında alınır, satılır hale gelmesi ve ticarileşmesi olarak ifade edilebilir. Küreselleşme beraberinde ulus ötesi kavramını da getirmektedir. Ecevit (2006:342), uluslar ötesi kavramlaştırmasının kurumlar ve şirketler için kullanılmakla birlikte sermayenin de artık ulus ötesi hale geldiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada, 1980’lerden sonra tarım sektörünün küreselleşmenin etkisine girmesiyle, Trakya Birlik’in çalışma koşullarının, ilgili yazında ifade edilen (Furat (2013), Friedmann ve McMichael (1989), McMichael (1991), Llambi (1993), Moreira (1994), Araghi (2003), McMichael (2009)) çok uluslu şirket, banka ve kurumların yönettiği küresel tarım politikalarından etkilendiği varsayılmaktadır. Bu küresel tarım politikaları değişimi ile ilgili yazarlar tarafından değişen “tarım-gıda rejimi” kavramsallaştırmasıyla yapılmaktadır. En son dönem gıda rejimini (üçüncü gıda rejimini), Aydın (2016:49), küresel gıda ticaretinin serbestleştiği, küresel gıda şirketlerinin ticarete hâkim olduğu, gıda zincirlerinin pekiştiği bir dönem olarak açıklamaktadır. Bu dönemde, temel gıda üretimi ABD, Avrupa Birliği, Japonya ve Kanada gibi merkez ülkelerde gerçekleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte, Türkiye benzeri çevre ülkeler, DB ve IMF gibi kuruluşlar ve gelişmiş ülkelerin dayatmasıyla temel gıda üretim alanından dışlanmaya başlamış ve ulus ötesi şirketlerin (UÖŞ) ve süpermarket zincirlerinin taleplerine uygun olarak yüksek değerli tufanda sebze, meyve, çiçek gibi ürünlere ve tarımsal sanayinin talebi olan kanola vb. ürünlere itilmiştir.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YAĞLI TOHUM ÜRETİMİ

Neoliberalizmin tipik eylemleri olarak devletin sosyal devlet anlayışıyla vatandaşının yanında olması davranışının ortadan kalkması (çalışan sınıfların elde ettiği kazanımların azaltılması ya da kaldırılması), her türlü piyasaların küreselleşmenin yardımıyla serbestleştirilmesi (küresel piyasalarda “rekabetçi” olmak, kamu işletmelerinin ve hizmetlerinin özelleştirilmesi) ve serbestleşen piyasaların serbestliğinin sürdürülmesi (yapısal uyum politikaları, özelleştirmeler

ve serbestleşmeler biçimindeki “devlet reformlarının” dayatılması) görülebilir (Bernstein, 2014:101). Türkiye’de, neoliberalizmin etkileriyle 24 Ocak 1980’de “24 Ocak Kararları” olarak geçen yeni düzenlemeler yapılmıştır. 24 Ocak Kararları ve sonrasında yaşanan gelişmeler Öztürk (2014), Oral (2006) ve Aydın (2001), Günaydın (2009) tarafından literatürde tartışılmıştır. 24 Ocak Kararlarının uygulanması ile hem ekonomik hem tarım alanında önemli etkiler yaşanmıştır. Ekonomi alanında özellikle “Türk lirasının diğer döviz kurları karşısında değer kaybetmesi”, “faiz oranları artırılması” (Öztürk, 2014:78) şeklindeki maddeler Türkiye’yi ekonomik olarak bunalıma sokmuştur. Tarım alanını etkileyen sonuçlar olarak “akaryakıt fiyatları, tarım ürünleri taban fiyatları enflasyonu önleyecek biçimde ayarlanacaktır” (Öztürk, 2014:78) maddeleriyle tarımsal alanda üretim yapan üreticiyi desteklememe kararları ortaya çıkmıştır. Oral’a (2006:61) göre, 1980’lere dek köylülüğü (küçük üreticiliği) destekleme yönünde politikalar oluştururken yaşanan ve imzalanan antlaşmalar ile tam tersi bir politika uygulanmaya başlamıştır. Tarımsal girdi olarak sayılan mazot, tohum, gübre gibi girdilerdeki fiyatların sürekli değişmesi üreticiyi çok etkilemiştir.

Keyder ve Yenal’ın (2018:58) belirttikleri gibi; fiyatları destekleyen politikalar, tarımsal girdilere verilen destekler, tarım kredi ve satış kooperatifleri ve birliklerinin tarım ürünleri üzerindeki politikaları ve tarımsal ticareti koruyan bir politika, çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de tarım politikasının temelini oluşturuyordu. Trakya Birliğin önemli ürünleri olan buğday, yağlı tohum ve bunların üretiminden ortaya çıkan sıvı yağ ya da genel adıyla “Ayçiçek Yağı” ülke içinde tüketilen bir gıda ürünüydü. Tarımsal desteklerinin değişimi öncesinde üretim sürecinde kullanılan girdiler (tohum, mazot ve zirai ilaçlar) üreticiler için daha uygun maliyetler ile elde edilebiliyordu. Günümüzde, tarımsal girdiler daha özelde tohumluk her sene yeniden alınması gereken “hibrit” tohum hem araziyi uzun vadede olumsuz etkilemekte hem de her sene yeniden satın alınan bir tarımsal girdi olduğu için üreticiyi ekonomik açıdan olumsuz yönde etkilemektedir. Tarımsal üretim geçmişte özellikle ayçiçeği ve buğday üretiminde üreticiler tohumlukları her sene satın almak yerine ürettiği üründen kalanlar ile üretimi yapmaktaydı. Türkiye’nin 1999 yılında imzaladığı Stand-by antlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin, 2001 Tarımda Reform Uygulama Projesi ile (ARIP, Agrarian Reform Implementation Project) tarım ve tarımsal üretime verdiği destekleri (sübvansiyonları) kademeli olarak azaltması veya artık vermemesi ve buna ek olarak Covid-19 sonrası Türk lirasının Amerikan doları ve diğer dövizler karşısında değer kaybetmesi üreticilerin üretim koşullarını oldukça zorlaştırmıştır. Keyder ve Yenal (2018:59), birlik ve kooperatifler dahil olmak üzere, kamu kuruluşlarının gıda ve tarım ürünlerinde kalite standartlarının standartların belirlenmesi, uygulanması ve yaygınlaştırılmasından sorumlu olduklarını belirtmektedir. Çalışmada bahsedilecek yağlı tohumlar: Ayçiçek, kanola (kolza), aspirdir. Aşağıdaki tabloda Türkiye genelinde yağlı tohum üretimi görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye Genelinde Yağlı Tohum Üretimi

Tarih	Ayçiçek	Kolza	Aspir
2019	7 526 318	525 146	158 601
2020	7 288 528	349 891	151 150
2021	9 011 531	376 017	145 882
2022	9 809 742	411 455	262 375

Kaynak: TÜİK, 2022

Kanola ve aspir ürünleri Ayçiçek üretimine oranla Türkiye genelinde de azdır. Kanola (kolza) ve aspir Ayçiçek’ten daha az üretilmektedir. Kanola bitkisi diğer adıyla kolza olarak da bilinen yağlı tohum kışlık ve yazlık olarak yetiştirilebilmektedir (Süzer, 2023). Trakya Bölgesindeki kanola

üretilebilecek en uygun Tekirdağ ili olmaktadır ve “Trakya Bölgesinde kanola üretimine en büyük katkıyı yaklaşık %76,4 ile Tekirdağ ili sağlamaktadır” (Sekülü, 2019:33). İklim dışında kanola için gerekli diğer etken ise sulamadır. “Trakya Bölgesi’ndeki su yetersizliği mevcut olup ciddi su sorunun olduğu yerler olarak nitelendirilmektedir” (Sekülü, 2019:24). Kanola yağlı tohumunun ve Aspir’in neden az üretildiğinin bir diğer sebebi ise Trakya Birlik kooperatifinin kanola ve Aspir alımı yapmamasıdır (Babaoğlu,2006 ve Ildız, 2009:14). Tohum tartışılırken, ata tohumluk, hibrit tohumluk, sertifikalı tohumluk şeklinde ayrımlar yapılmaktadır. Şu an Trakya Bölgesinde satılan tohumlukların çoğunun hibrit tohumluk olduğu (Güngör vd., 2016:86) bilinmektedir. Ek olarak “ülkemizde 1980 yılında hibrit ayçiçeği tohumu üretimi yapılmazken, 2013 yılında üretim miktarı 14.000ton seviyelerine ulaşmıştır” (Güngör vd., 2016: 83).

ÜRETİCİ ÖRGÜTLENMESİ OLARAK KOOPERATİFLER

Keyder ve Yenal (2018:55) belirttiği gibi, küreselleşmenin etkisiyle değişen tarım sektörünün en önemli özelliklerinden biri, Türkiye’de küresel pazarla bütünleşmiş bölgelerde ve ürünlerde, üreticilerin üretim ve ticaret ile ilgili verdikleri kararlarının sonuçlarının belirsizliği ve yarattığı güvensizlik duygusudur. McMichael (2006:407), bu güvensizliğin arka planında, küresel tarım pazarının sermaye güçlerinin küçük üreticiliğin yaşam koşullarına sürekli saldırısı olduğunu vurgular. ‘Tarım sorunu’ (tarımsal üretimin hangi koşullarda kimler tarafından sürdürüldüğü sorusu), finansal ilişkilerin tarım alanına girişi, fikri mülkiyet haklarının özellikle tohum şirketleriyle üreticinin bilgisini yararsız hale getirmesi ve küresel gıda zincirlerinin küçük üreticilerin yaşam koşullarını belirlemesiyle ilgilidir. Pakdemirli (2019:177-178), küçük üreticilerin, yeni gıda piyasalarında karşılaştıkları zorluklardan biri olarak alıcıların üreticilerden ürün satın alırken bireysel çiftçilerin uygun pazar bilgisinin eksikliğini belirtiyor. Çiftçilerin, bireysel kaldıkları müddetçe tarımsal girdi ve çıktı piyasalarında pazarlık gücü zayıf kalmaktadır. Keyder ve Yenal (2018:63) çalışmalarının verisi olarak üreticilerin değişen pazar koşullarına gereken hızda uyum sağlama konusunda sorun yaşadıklarını belirtiyorlar.

Mojo ve diğerleri (2017:84), Habeşistan’da kahve kooperatifleri üzerine yaptıkları çalışmalarında, kooperatiflerin genellikle küçük çiftçilerin üretime ve pazarlamaya dair kısıtlılıklarını çözmek ve böylelikle yaşam koşullarını iyileştirmek için kurulduğunu ifade etmişlerdir. Pek çok çalışmada da ifade edildiği gibi (Bonin vd., 1993; Bernard vd., 2008; Francesconi ve Ruben, 2012; Staatz, 1987), kooperatifler, ticari işlem bedellerini düşürmede ve özellikle tarımda üreticilerin pazarlık gücünü yükseltmede etkili olabilecek bir organizasyon olarak değerlendirilmektedir. Mojo ve diğerleri (2017:85) buna örnek olarak; Kenya’da yeşil fasulye pazarlayan kooperatiflerin rekabeti arttıracak biçimde gıda güvenliği standardı geliştirmesini ve Narrod ve diğerleri (2009), yine Habeşistan’da kahve üreticisi bazı kooperatifler ile adil ticareti sağlayarak, pazara erişim için bağlantı yaratarak veya değer zincirlerini geliştirerek sosyo-ekonomik fayda sağlamasını (Kodama 2007; Emanu 2009; Getnet ve Anullo 2012) göstermektedir. Benzer biçimde Verhofstadt ve Maertens (2014:39) Ruanda’da yaptıkları çalışmalarında, küçük çiftçilerin pazara ulaşmak ve pazar paylarını arttırmak için üretici organizasyonu olarak kooperatiflerin kurumsal yapılarının iyileştirilmesinin önem kazandığını belirtmektedirler. Bernard ve Spielman (2008), çalışmalarında, kırsal üretici organizasyonlarıyla özellikle Afrika’da kırsal yoksulluğun azaltılmasının imkânlarını araştırmışlardır. Fischer ve Qaim (2012) de Kenya’da küçük çiftçilik yapan muz üreticileri hakkındaki çalışmalarında yine kooperatif organizasyonlarına üyeliğe etki eden faktörler ve kooperatife katılmanın sonuçlarını araştırmışlardır. Gümüsoğlu’nun da (2012:39) belirttiği gibi, tarımsal üretimin koşullarının zorlaşmasıyla ve tarımsal alanda girdilerin fiyatlarının yükselişi ile üreticiler yaşam koşullarını iyileştirmek için farklı gelir artırma yöntemleri denemektedirler. Bunlar arasında eski ürünlerin yerine maliyeti düşük ürünleri yetiştirmek, kredi olanaklarını genişletmeye çalışmak, tarımsal üretim dışı gelir kaynakları

yaratmak, ürün çeşitliliğini arttırmaya çalışmak sayılabilir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda kooperatif veya üretici birlikleri yoluyla tarımda örgütlenme; “tarımda verimliliği yükseltmek ve üretimden tüketim aşamasında kadar tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi suretiyle üreticinin gelirini ve pazardaki konumunu yükseltmeyi” amaçlamaktadır (Taşan, 2019:78). Taşan’ın (2019:77) açıkladığı gibi üretici örgütleri, “Tarımsal Kalkınma kooperatifleri, Pancar Ekicileri Kooperatifleri, Tarımsal Üretici Birlikleri, Damızlık Birlikleri, Tohum Birlikleri, Tarım Kredi Kooperatifleri, Sulama Birlikleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Ziraat Odaları vb. olarak karşımıza çıkmaktadır (Taşan, 2019:77). Pakdemirli (2019:178), Narrod ve diğerlerinden (2009:8) alıntı yaparak küçük üreticilerin tarımsal örgütlenme yoluyla gıda perakende satışı yapanların gıda güvenliği taleplerini karşılamalarında ve gıda zincirindeki pozisyonlarını oluşturup sürdürmelerinde de etkili olabileceklerini belirtmektedirler. Bijman ve diğerleri (2014:641) Avrupa Birliği’ndeki 500 kooperatif hakkında yaptıkları çalışmada kooperatiflerin, değişen pazar koşullarına bağlı olarak kurullarının genişliğini ve üyelerin oluşma biçimini, ortakların temsiliyeti ve yönetim ve danışmanlık hizmetleri arasındaki iş bölümünü yeniden düzenlediklerini tespit etmişlerdir. Taşan (2019), ayrıca ülkemizdeki tarımsal örgütlenmelerin sorunlarını mevzuat sorunları, yönetim ve denetim sorunları, finansman ve sermaye sorunları, yapılanma ve iş birliği sorunları, pazarlama sorunları, temsil sorunları ve eğitim ve AR-GE sorunları olarak tanımlamıştır. Başaran ve Irmak (2018) Edirne’de tarımsal amaçlı kooperatifler üzerine yaptıkları çalışmalarında tarımsal kooperatiflerin, tarımsal girdilerin ortaklara ucuza sağlanması, üretilen ürünlerin satın alınması, işlenmesi ve pazarlanması ve finansman ihtiyaçlarının temin edilmesinde aracılık yapılması gibi hizmetleri sunduğunu belirtmektedirler.

Tarımsal Kooperatifler ve Trakya Birlik

Tarımsal kooperatifler farklı çeşitleri olsa da genel olarak toplum içinde bilinen anlamıyla “Tarımsal üreticilerin örgütlenmesi” ile kurulan, kendi kanunları olan, yönetim kurulu olan, üreticilerinde hem üretici olarak birlikte çalıştığı hem de seçilebilirse üreticinin yanında aynı zamanda kooperatif yönetim kurulunda da olabileceği iş istihdamı da sağlayan kurumlar ya da örgütlerdir. Aslında kooperatifi değerli yapan üreticilerin orada birlik, beraberlik içinde çalıştığı ya da üretim yaptığı sektörle ilgili hem üretim yapıp hem de kararlar almasıdır. Kooperatif kelimesi Nebiler’in (2010:3) aktardığı gibi, Müftüoğlu’na (2011:11) göre, “Latince cooperation’ kelimesinin kaynağını teşkil eden Fransızca’daki ‘cooéperer’ kelimesinden doğmuş ve tüm dünyaca genel kabul görmüş olup, birlikte iş görmek ya da iş birliği anlamında kullanılmaktadır”. Aysu’ya (2019:35) göre “kooperatifler, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları müşterek karşılamak için güçlerin bir araya getirilmesidir.”

“Trakya Birlik” kooperatifi birden fazla şubesi olan ve satış yapılması sebebiyle hem bir kurumdu hem de bir örgüttür. Çalışanların istihdam edildiği bir kurum ve üreticiler için çalışan bir örgüt yapısına sahiptir. “Trakya Birlik” kooperatifi hem “Birlik Kooperatifi” hem de “Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifi” olarak geçmektedir. Kısaltması “TSKB” olarak Aysu’nun (2019) eserinde geçmektedir. “1966 yılında Babaeski, Edirne ve Lüleburgaz Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatiflerinin bir araya gelerek kurdukları Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği kısa adı ile Trakya Birlik olarak tanınmaktadır” (Aysu, 2019). Aysu’ya (2019:50) göre, tarım Satış Kooperatifleri (TSKB) ve Birlikleri, “sattığı ürünlerin kalitesini garanti eder, iç ve dış pazarlara dolayısıyla tüketicilere güven verir”. TSKB’ler ürettirip sattığı ürünler konusunda tüketicilere hem güven hem kalite hem de verdiği fiyata değecek ürünler vaat etmektedir. Tarım Satış Kooperatifi ve Birliği olarak ele alınan Trakya Birlik kooperatifi ortaklarına üretimde gerekli olan girdileri alırken, ürettiği yağlı tohum ürünü satın alırken

üreticinin çıkarına kararlar vermeye çalışmaktadır. Üretilen ürünü satın alırken birim fiyatı yükseltip üreticinin daha fazla kazanç elde etmesini sağlamaya çalışmaktadır. Girdiler satın alınırken de üreticiyi desteklemeye çalışmaktadır. TSKB'ler aynı zamanda tarımsal üretimle elde edilen ürünleri tüketim maddesi haline getirip kendi ürünleri yani çıktılarını olarak satmaktadır. Kooperatifin ortakları, kooperatifin ürettiği ürünlere yani çıktılara diğer vatandaşlara göre daha kolay ulaşmaktadır. Trakya Birlik kooperatifini faaliyetleri açısından değerlendirecek olursak ilk olarak, Trakya Bölgesindeki Ayçiçek üreticisinin ürettiği ürünü satın alarak ülkemizi Ayçiçek yağı açısından ithalata bağımlılıktan kurtarmayı hedeflediğini belirtmek gerekir (Şantana, 2013: 218). İkinci olarak ise "Trakya Birliğin, Ayçiçek üreticisinin mağdur olmaması için ürün alımı ve fiyat politikaları geliştirmesidir" (Şantana, 2013: 218). Üçüncüsü, tarımsal üretim yapan üreticilerin üretim için gerekli olan tarımsal girdileri -tohumluk, ilaç, gübre- satın alabilmeleri ve aynı zamanda üretim esnasında ihtiyaç duyulan zirai, maddi ve manevi yardımı kooperatif aracılığıyla elde edebilmesidir.

YÖNTEM

Bu çalışmada derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşmelerde, üreticiler ve kooperatif yöneticileri ve için ayrı ayrı geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Her bir görüşme ortalama 40-45 dakika sürmüştür. Neuman'ın (2006: 585-586) belirttiği gibi görüşme tekniği; soru sorma, dinleme, ilgi gösterme ve söylenenleri kaydetmeyi içerir. Bu teknikte esas olan görüşülen katılımcıların perspektiflerine ve deneyimlerine odaklanarak onların dilinden onları anlamaktır. O yüzden daha çok bir sohbet gibi gerçekleşir ve katılımcıyı gözlemlemeyi de dikkate alır. Trakya Birlik kooperatifinin beş müdürü, dört başkanı ve üç yönetim kurulu üyesiyle ve Trakya Birliğin ortağı olan dört üreticiyle toplam 16 kişiyle Trakya birliğin ofislerinde veya üreticilerin evlerinde Ocak 2023- Haziran 2023 arasındaki 5 aylık süre içinde görüşülmüştür. Bu mülakatlar ses kayıt alınarak deşifre edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler, nitel ve karma araştırma yöntemlerinde tercih edilen bir bilgisayar programı olan Maxqda 2020 kullanılarak analiz edilmiştir. "Ayçiçeği üretimine etki eden makro faktörler", "yağlı tohum üretimindeki sorunlar", "kooperatifin ürettiği ürünler ve çıktılar", "kooperatifin işleyişi" çalışmanın ana temaları olarak belirlenmiştir. "Ayçiçek yağı üretimine etki eden makro faktörler" teması altında; Ukrayna Rusya Savaşı, Döviz kurlarına bağlı aksaklık, yağ fiyatlarının düşmesi ve dışa bağımlılık kodları oluşturulmuştur. "Yağlı tohum üretimindeki sorunlar" teması altında doğaya bağlı sorunlar, üreticiye bağlı gelişen sorunlar, girdi maliyetlerine bağlı gelişen sorunlar kodları oluşturulmuştur. "Kooperatifin ürettiği ürünler ve çıktılar" teması altında; işleme yerinde üretilen ürünler, kullanmak için tercih edilen kooperatif ürünleri ve kooperatifin dış satışı kodları oluşturulmuştur. "Kooperatif işleyişi" teması altında üreticiyle ilişkiler, karar alma, yönetim kurulu, faaliyetler ve ayçiçek yağı işleme yeri kodları oluşturulmuştur.

BULGULAR

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 2 ve 3 araştırmanın saha çalışmasında derinlemesine görüşme yapılan toplam 16 katılımcının demografik özelliklerini belirtmektedir.

Toplam 16 katılımcı içinde ilk göze çarpan cinsiyete dayalı bir farklılıktır. Sadece "Müdür" kodlu katılımcının kadın olduğu saptanmaktadır. Görüşmeler sırasında kooperatif şubelerinde yapılan katılımcı gözlemler ile kadın çalışanların genel olarak ya veznede çalıştıkları ya da temizlik, çay

ve kahve yapımı- ikramı gibi daha alt statülerde çalıştığı gözlenmiştir. Diğer bir veri ise müdür statüsündeki katılımcıların eğitim seviyelerinin üniversitesi mezunu olup üye, başkan gibi statüdeki kişilerin daha düşük eğitim seviyelerine sahip olmalarıdır. Burada diğer önemli bir veri olarak müdür kodlu katılımcıların başkan ve üye kodlu katılımcılardan yaşça daha küçük olduğu görülmektedir. Üretici kodlu katılımcılarla ilgili ilk göze çarpan yaşla ilgili verileridir. Tarımsal alanda üretim yapan üreticilerin yaşlarının ileri olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmaya katılımcı olmak için genç yaşta üretim yapan üretici bulunamamıştır. Ayrıca bütün üreticiler, çiftçi hanelerinden gelmektedir.

Tablo 2. Kooperatifte Çalışan Müdür, Başkan ve Üyelerin Demografik Özellikleri

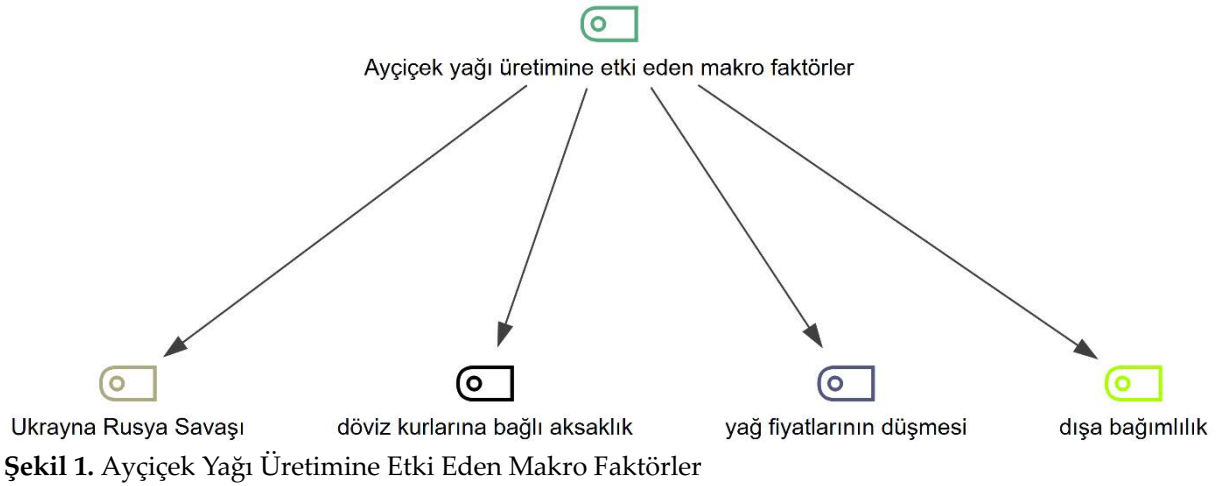
	Yaş	Cinsiyet	Medeni Hal	Öğrenim Durumu	Kooperatifte çalışma süresi
Müdür ₁	46	Erkek	Evli	Lisans Mezunu	22 yıl
Müdür ₂	45	Kadın	Evli	Lisans Mezunu	25 yıl
Müdür ₃	36	Erkek	Evli	Lisans Mezunu	11 yıl
Müdür ₄	47	Erkek	Evli	Lisans Mezunu	23 yıl
Müdür ₅	41	Erkek	Evli	Lisans Mezunu	17 yıl
Başkan ₁	64	Erkek	Evli	Lise Mezunu	27 yıl
Başkan ₂	57	Erkek	Evli	Ortaokul Mezunu	23 yıl
Başkan ₃	60	Erkek	Evli	Lise Mezunu	37 yıl
Başkan ₄	47	Erkek	Evli	Ön lisans Mezunu	9 yıl
Üye ₁	67	Erkek	Evli	İlkokul Mezunu	9 yıl
Üye ₂	68	Erkek	Evli	İlkokul Mezunu	20 yıl
Üye ₃	47	Erkek	Evli	Lise Mezunu	5 yıl

Tablo 3. Üreticilerin Demografik Özellikleri

	Yaş	Cinsiyet	Medeni Hali	Öğrenim Durumu	Üretilen tahıl ve yağlı tohumlar
Üretici ₁	68	Erkek	Evli	İlkokul mezunu	Buğday, arpa, çavdar, kepek, tırtıkale, ayçiçek
Üretici ₂	60	Erkek	Evli	Lisans mezunu	Buğday, tırtıkale, ayçiçek
Üretici ₃	58	Erkek	Evli	Lise mezunu	Buğday, arpa, tırtıkale, ayçiçek
Üretici ₄	63	Erkek	Evli	Ön lisans mezunu	Buğday, arpa, ayçiçek

Ayçiçek Yağı Üretimine Etki Eden Makro Faktörler

Bu başlıkta üretime etki eden makro ekonomik faktörler görüşme yapılan müdür, başkan, üye ve üreticilere sorulmuştur. Bu başlığın ayrıca sunulmasının sebebi küresel yağlı tohum üretiminin etkilerinin kooperatif ve üreticiler tarafından nasıl değerlendirildiğinin anlaşılmasıdır. Ayrıca araştırmanın Rusya-Ukrayna savaşı ve COVID sonrasına gelmesi de alınan cevaplarda etkili olmuştur.

Bu ana temanın altında görüşmeciler, “Ukrayna Rusya Savaşı”, “Döviz Kurlarına Bağlı Sorunlar”, “Yağ Fiyatlarının Düşmesi” ve “Dışa Bağımlılıktan” bahsetmişlerdir.

Tablo 4. Ayçiçek Yağı Üretimine Etki Eden Makro Faktörler

	Başkan	Müdür	Üretici	Üye	Toplam
Ayçiçek Yağı Üretimine Etki Eden Makro Faktörler	0	0	0	0	0
Döviz Kurlarına Bağlı Sorun	1	2	0	0	3
Ukrayna Rusya Savaşı	3	2	0	0	5
Yağ Fiyatlarının Düşmesi	1	1	0	0	2
Dışa Bağımlılık	2	0	0	0	2
TOPLAM	7	5	0	0	12
N= Belgeler/Konuşmacılar	4	5	4	3	16

Bu temada Ayçiçek yağlı tohumunun bir dizi işlemde geçip işlenmesi ile ortaya çıkan rafine Ayçiçek yağının üretimine etki eden ve literatürde tartışılan küresel dış pazarın etkilerinin katılımcılar tarafından da dile getirilmesi bağlamında tabloda en etkili makro faktör “Ukrayna-Rusya Savaşı” olarak ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar şunları söylemiştir:

“Rusya-Ukrayna savaşı en büyük etkidir” (Başkan₁).

“Rusya- Ukrayna Savaşı da çok etkili oldu artışlarda” (Müdür₄).

“Savaşında çok etkisi oldu ithalat yavaşladı” (Başkan₂).

Bu bağlamda dışa bağımlılık hakkında katılımcılar şunları söylemiştir:

“Ülke ihtiyacını karşılayacak mal yok, ithal edilemedi. Olan malda fiyat birden tavan yaptı talep sebebiyle” (Başkan₃).

“Ayçiçek yağında %40 dışarı bağımlıyız. Trakya Birlik ülke ihtiyacının ortalama %20 sini karşılayabilir durumdadır” (Başkan₂).

Döviz kurlarına bağlı sorun hakkında katılımcıların görüşleri şöyledir:

“Döviz arttı yurtdışından gelen Ayçiçek ve yağlara zam geldi” (Müdür₅).

“Artış sırasında dolar çok arttı ve dış ülkeler sebebiyle arttı” (Müdür₃).

Bu tabloda son olarak gözlenen rafine Ayçiçek yağı fiyatlarının düştüğü şeklindedir:

“Ayçiçek yağı Covid-19 zamanı çok talep gördü şu an ise hiç talep görmüyor ve fiyatı giderek düşüyor” (Başkan₃).

“Ayçiçek yağı fiyatları şu anda düşüşe geçti” (Müdür₃).

Aslında buradaki tüm başlıklar birbiriyle bağlantı içerisindedir. Küreselleşen yağlı tohum pazarının işleyişi açısından Ukrayna Rusya savaşı, döviz kurlarının durumu, yağ fiyatlarının düşmesi ve dışa bağımlılık birbirini etkileyen durumlardır. Üretici ve üyeler bu konularda görüş belirtmezken, başkanların çoğu Ukrayna Rusya savaşına vurgu yaparken, müdürler döviz kurlarına bağlılığı da önemli görmüşlerdir. Yağlı tohum sektöründe küresel olarak ticaretin dinamiklerinin oluştuğu ve Trakya Birlik yetkilileri tarafından da izlendiği görülmektedir.

Yağlı Tohum Üretimindeki Sorunlar

Bu temada, Yağlı tohum üretiminde yaşanan sorunların neler olduğu sorulmuştur. Üretimde yaşanan sorunlar arasında doğaya bağlı gelişen sorunlar, üreticiye bağlı sorunlar ve girdi maliyetine bağlı sorunlar ifade edilmiştir.

Kooperatif yetkililerinin bazı cevapları şu şekildedir:

“Ortağımız üretim sürecinde iki aşamadan geçiyor birincisi fiyatlandırma ikincisi üretim yapma. Fiyatlandırma konusunda girdilerin sağlarken ortağımızın ihtiyacı olan tüm girdileri sağlıyoruz. Fakat üretim yapma konusunda çoğu şeyi Allah’tan bekliyoruz. Yağmur yağması için özellikle. Bizim üreticimiz çok çabalamıyor açıkçası. İstekli üreticimiz artık pek kalmadı. Genellikle çoğu ortağım babadan görme, yeni teknikleri bilmeyenler” (Müdür₃).

“Ortak ayçiçeğini ekiyor, bir hafta- on gün sonra çimlenme olmuyor; gidiyoruz bakıyoruz ya tekrar ekmesini öneriyoruz ya da yeni ilaç tavsiyesinde bulunuyoruz. İklim birinci etkendir. Kurak giden yıl zaten verim alınmaz. İkincisi nasıl çiftçilik yaptı; üretim aşaması da çok önemlidir. Bilinçli üretim artı iklim şartları çok önemlidir” (Müdür₂).

Üreticilerin bazı cevapları şu şekildedir:

“Seneden seneye yaşananlar değişiyor. Hava şartları etkiliyor, paranın olup olmayışı etkiliyor. Para yokken vadeli alabiliyorsun Trakya Birlikten. Hava şartları Ayçiçek ekildikten sonra iyi gitmezse mesela yağmur az yağarsa biz sulamaya çalışıyoruz. Kurak geçen seneler yağmur duasına gidiliyor köylerde” (Üretici₁).

“Ayçiçek de yağmur yağması çok önemlidir, yaz mevsiminde eğer yağmur yağmazsa Ayçiçekler verimli olmaz. Çiftçi başarısız olur. Ayçiçek de işçiliğini iyi yapmak önemli. Ayçiçek bakıldığında daha zordur, daha hassasiyet ister. Zamanında yapılması gerekenlerin yapılması zorunludur, telafisi yoktur. Tahıl için de Ayçiçek için de iklim çok önemlidir. İklim doğru olmazsa zamanında yağmur yağmaz, zamanında istediğiniz hava olmaz, tahıl için tam tane tutarken lodos eserse hava çarpmasına uğrar, verim düşer. İstenildiği gibi olmaz” (Üretici₂).

Tahıl üretimi ile yağlı tohum üretim süreçlerinin farkları hakkındaki cevaplar:

“Farklıdır. Masrafları da farklıdır, ekim yöntemleri, tarihleri de farklıdır, hasat zamanları ve yapılan işçilikler de farklıdır. Ayçiçek 4 ayda oluşuyor, tahılların ise 8-9 ay gibi bir süreci vardır” (Üretici₂).

“Tahıl olarak mesela buğday ekim ayında ekiliyor Ayçiçek haziran ayında ekiliyor. Buğday ve ayçiçeği tohumları farklı” (Üretici₁).

Üreticilerin Yağlı tohum üretim sürecinde yaşadığı sorunlar ve çözümleri hakkında bazı cevapları:

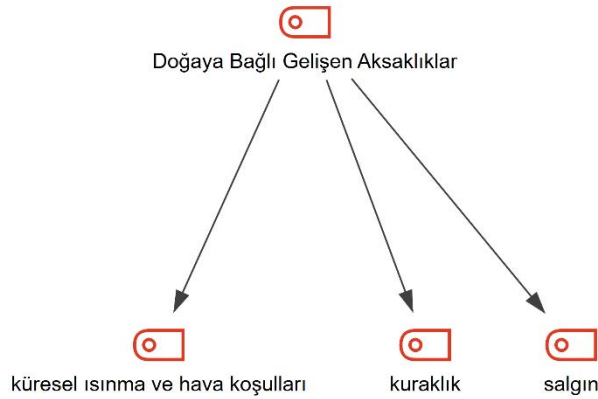
“Ayçiçek için hava koşulları ve toprak çok önemlidir. Ayçiçek tahıldan farklı olarak zamanı daha dardır. Ayçiçeğin aynı anda çıkması gerekmektedir. Ayçiçek suyu çok sever. Kuraklık durumunda ayçiçeğin verimi azalır. Aldığımız tohumların kalitesi de aslında önemli. Tohum dışında atılan gübre, ilaç da yine etkilidir. Hastalık olmaması için zamanında gerekenlerin yapılması etkiler. Ayçiçek ekimi 12 günde biter normalde fakat geçen sene sorunlar yaşadık. Hava sıcaklığı, toprağın sıcaklığı çok önemlidir. Köse hastalığı gibi hastalıklarda zamanında yapılmayan ekimler sonucu ortaya çıkabiliyor” (Üretici).

Covid-19 öncesi ve sonrasında tahıl üretimindeki değişim hakkında bazı cevapları:

“Fazla etkilenmedi. Çiftçi için özel izinler vardı tarlaya gitmeye devam edebildik; böylece tarım devam etti. Pandemi döneminde gıda ve tüketim çok ön plana çıktı. Zamanında ekim yapabildim, Yağlı Tohumların kredisini kullandım, Tarım Kredi Kooperatifinden kredi kullandım ve üretimimi devam ettirdim” (Üretici).

Doğaya Bağlı Gelişen Sorunlar

Görüşmelerin verileriyle yağlı tohum olan Ayçiçek üretiminin doğaya bağlı gelişen sorunlar tarafından etkilendiği dile getirilmiştir. Hatta Ayçiçek üretiminde en etkili aksaklığın doğa-iklim- hava koşulları olduğunu da ifade edebiliriz. Buradan anlaşılacağı üzere iklim koşulları Ayçiçek üretiminin hem verimliliğini ve sağlıklı olmasını hem de üretimin her aşamasında etkilemiştir.

Şekil 2. Doğaya Bağlı Gelişen Sorunlar

Bu temada küresel ısınma ve hava koşulları, salgın ve kuraklık adlı sorunlar derinlemesine görüşmeler sonucu bulunmuştur. Üretici olan katılımcıların hepsi kuraklık adlı aksaklığın diğer sorunlara oranla daha etkili olduğunu söylemişlerdir. Fakat küresel ısınma ve hava koşulları ile salgın adlı sorunlar da kayda değer verilerdir. Kooperatif yetkilileri doğaya bağlı sorunlar ile ilgili olarak herhangi bir öneri ya da çözüm getirmemişler ya da sigorta sisteminden bahsetmemişlerdir. Doğaya bağlı gelişen sorunlar konusunda kooperatifin bir sorumluluk üstlenmediği görülmektedir.

Tablo 5. Üretimdeki Doğaya Bağlı Gelişen Sorunlar

	Başkan	Müdür	Üretici	Üye	Toplam
Sorunlar	0	0	0	0	0
Doğaya Bağlı Gelişen Sorunlar	0	0	0	0	0
Küresel ısınma ve hava koşulları	0	1	3	0	4
Salgın	1	0	2	1	4
Kuraklık	0	1	4	0	5
TOPLAM	1	2	9	1	13
N= Belgeler/Konuşmacılar	4	5	4	3	16

Doğaya Bağlı Gelişen Sorunlara dair bazı Görüşme Yorumları şu biçimdedir:

Hava şartları Ayçiçek ekildikten sonra iyi gitmezse mesela yağmur az yağarsa biz sulamaya çalışıyoruz. Kurak geçen seneler yağmur duasına gidiliyor köylerde” (Üretici₁).

Salgınla ilgili bazı cevaplar:

“Geçen sene ayçiçekte köse, tırtıl hastalıkları yaşandı” (Üye₃).

“Köse hastalığı gibi hastalıklarda zamanında yapılmayan ekimler sonucu ortaya çıkabiliyor” (Üretici₃).

“Ayçiçek de yağmur yağması çok önemlidir, yaz mevsiminde eğer yağmur yağmazsa ayçiçekler verimli olmaz. Çiftçi başarısız olur” (Üretici₂).

“Tahul için tam tane tutarken lodos eserse hava çarpmasına uğrar, verim düşer. İstenildiği gibi olmaz. Ayçiçek ekildikten sonra onu çıkarabilmek mesele. Siz üretici olarak en fazla etkilendiğiniz sorun nedir? Son yıllarda küresel ısınmadan kaynaklı olarak doğa, hava şartları en fazla etkili olan. Doğa olaylarındaki problemler bizi daha fazla zorluyor” (Üretici).

Üreticiye Bağlı Gelişen Sorunlar

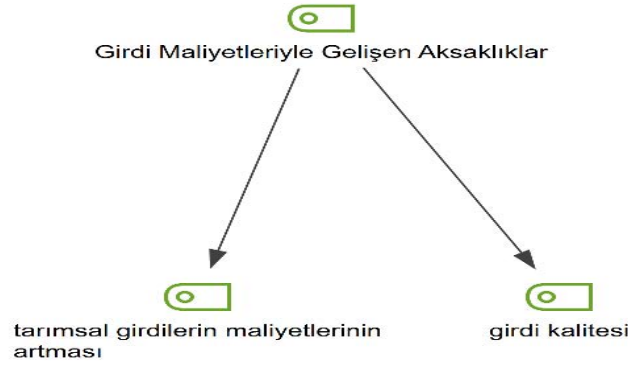
Doğaya bağlı sorunlar yanında üreticiye bağlı olarak gelişen sorunlar da farklı üretim dönemlerinde yaşanabilmektedir. Tahul veya yağlı tohum fark etmeksizin ne zaman ektiği, nasıl ektiği, doğru ekim teknikleri kullanıp kullanmadığı ya da doğru tarımsal girdileri kullanıp kullanmadığı gibi faktörler üretimin sürecini ve verimliliği etkilemektedir. Bunları dile getiren bazı yorumlar şu şekildedir:

“Ortak ayçiçeğini ekiyor, bir hafta- on gün sonra çimlenme olmuyor; gidiyoruz bakıyoruz ya tekrar ekmesini öneriyoruz ya da yeni ilaç tavsiyesinde bulunuyoruz. Nasıl çiftçilik yaptığı; üretim aşaması da çok önemlidir. Bilinçli üretim artı iklim şartları çok önemlidir” (Müdür₂).

“Buğday ve ayçiçeği tohumları farklı. Ortak noktaları iki ürününün de hibrit tohum olması diyebilirim. Eskiden hasattan biz evde eleklerle öbür sene elenen tohumu ekerdik. Şimdi hibrit tohum kullanıyoruz. Ortak olarak taban gübreleri aynı buğdaylara şubat ayında şeker gübre atacağız daha sonra arpaya litrat atılması gerekiyor kışlık olduğu için. Ayçiçek’te sadece taban gübresi var başka gübre atılmıyor” (Üretici₁).

Girdi Maliyetleriyle Gelişen Sorunlar

Bu başlıkta tarımsal girdi olarak tarımsal üretimde kullanılan tohumluk, gübre, mazot, ilaç ve bu tarımsal girdilerin etkisi tartışılacaktır. Girdi maliyetleriyle gelişen sorunlar başlığı altında “tarımsal girdilerin maliyetlerinin artması” ve “girdi kalitesi” başlıkları ön plana çıkmıştır.

Şekil 3. Girdi Maliyetleriyle Gelişen Sorunlar

Literatürde de belirtildiği gibi tarımsal girdi olarak tohumluk, gübre, ilaç ve mazotun 24 Ocak 1980 Kararları ve Yapısal Uyum Programları sonucu tarımsal üretimin sübvansiyonlarında kademli olarak kaldırılması söz konusu olmuştur. Tarımsal girdilerin kalitesi ise ürünün veriminin sürdürülebilir olması konusunda önem kazanmaktadır.

Tablo 6. Girdi Maliyetiyle Gelişen Sorunlar

	Başkan	Müdür	Üretici	Üye	Toplam
Sorunlar	0	0	0	0	0
Girdi Maliyetleriyle Gelişen Sorunlar	0	0	0	0	0
Girdi Kalitesi	2	0	2	1	5
Tarımsal Girdilerin Maliyetlerinin Artması	1	1	2	2	6
TOPLAM	3	1	4	3	11
N= Belgeler/Konuşmacılar	4	5	4	3	16

Bu temada tarımsal üretici için büyük önem taşıyan tarımsal girdilerin ve üretim sürecini etkilemesi bağlamında sayısal verilere bakarsak en çok etkileyen başlık olarak karşımıza "tarımsal girdilerin maliyetlerinin artması" olarak saptanmıştır. Devamında ikinci en dikkat çeken ise "girdi kalitesidir". Her iki etken de küresel yağlı tohum sektöründe girdilerin sağlanması açısından dışa bağımlılığı ortaya koymaktadır. Katılımcılar da bunu dile getirmişlerdir. Tarımsal girdilerin maliyetlerinin artmasını şu biçimlerde ifade etmişlerdir:

"Mazot, gübre ve tohum fiyatları %200 arttı. Gübrenin tonunu yedi-sekiz liraya alırken on beş-on altı oldu" (Üretici).

"Etkilendi; tohum, gübre, ilaç fiyatları arttı. Önceden tohumun çuvalını 2.500 liraya alırken çuvalı 6.000 lira oldu. Buğday üretimindeki gibi ayçiçeekte de benzer şeyler yaşandı" (Üretici).

Girdi maliyetlerinin artmasını alt başlıklarında ise tarımsal girdilerin maliyetlerinin artması ve döviz kurlarına bağlı maliyetlerin artması karşımıza çıkmaktadır:

"Döviz artışı da etkiledi fiyatları" (Başkanı).

Bu verilere ek olarak girdi kalitesi bağlamında katılımcılar şunları söylemiştir:

"Aldığımız tohumların kalitesi de aslında önemli. Tohum dışında atılan gübre, ilaç da yine etkilidir. Hastalık olmaması için zamanında gerekenlerin yapılması etkiler. Ayçiçek ekimi 12 günde biter normalde fakat geçen sene sorunlar yaşadık" (Üretici₃).

"Tohumun kalitesiyle ilgili" (Üye₃).

Girdi maliyetlerinin sağlanması ve kredi sağlanması konusunda kooperatifin destekleri hakkında şu cevaplar verilmiştir:

"Her zaman ortağımızın yanındayız. Bu açıdan Türkiye'den Dünya Kooperatif Fuarına çağırılan tek kooperatiftir. Hem malı toplamak hem malı ürüne çevirmek hem satmak açısından Türkiye'de tektir" (Müdür₃).

"Evet destekliyor. Hem tarımsal girdilerini hem de nakdi kredi şeklinde destekliyoruz" (Müdür₄).

"Her türlü desteğini Trakya Birlik 'ten temin etmektedir. Ani ve nakdi kredi de temin edebilmektedir. Ani kredi; tohum, gübre, ilaçtır. Nakdi kredi; fiziken verilen paradır" (Müdür₂).

Üreticilere kooperatifin desteğini sorduğumuzda ise şu cevaplar verilmiştir:

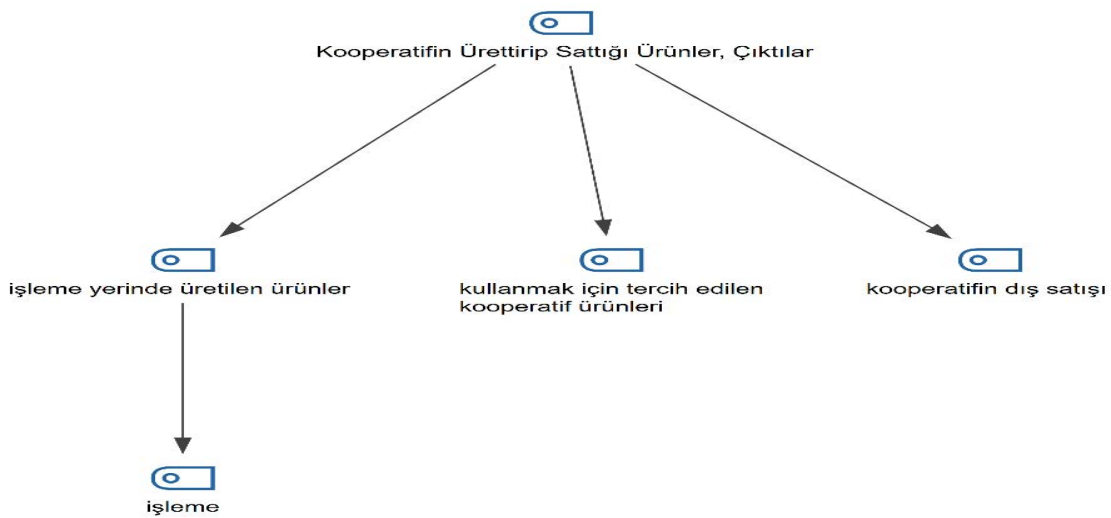
"Evet bizi destekliyor. Tatmin olma açısından yeri geliyor tatmin ediyor, yeri geliyor tatmin etmiyor. Çiftçinin çalışmasına, üretimine göre kredi veriyor. Ürettiği ürüne göre, ürünün tonuna göre para veriyor. Bu verilenler yıldan yıla göre değişiyor" (Üretici₁).

"Evet destekliyor. Üretim sürecinin kendisinde, tohum, gübre, ilaç ve kredi gibi konularda destekliyor" (Üretici₃).

"Beni tatmin ediyor. Kooperatif bizim girdi ihtiyaçlarımızı karşılıyor. Para yardımı yapmıyor. Ortak aslında para yardımına daha fazla ihtiyaç duyuyor. Ortak parayla ilgili nakdi kredi alabiliyor bu da faizli oluyor ve ürün dökünce alacağı paradan düşülüyor" (Üretici₄).

"Mazot, gübre ve tohum fiyatları %200 arttı. Gübrenin tonunu yedi-sekiz liraya alırken on beş- on altı oldu" (Üretici₁).

Kooperatifin Ürettiği Ürünler ve Çıktılar

Şekil 4. Kooperatifin Ürettiği Ürünler ve Çıktılar

Bu temada kooperatifin ürettiği ürünler olarak işleme yerinde üretilen ürünler, kullanmak için tercih edilen kooperatif ürünleri ve kooperatifin dış satışları görülmektedir. Trakya Birliği kooperatifi ilgili literatürde görülen gıda zincirini kurarak üreticilere ucuza girdi sağlamaya çalışan, ürünlerini satın alarak işleyen ve sonrasında önce yurt içinde sonra uluslararası pazarda satmaya çalışan bir üretici birliğidir. Bu temada elde edilen veriler kooperatifin tarım- satış kooperatifi olması özelliğinin getirdiği çıktılardır. Burada katılımcılardan en çok veri elde edilmiş “işleme yerinde üretilen ürünler” başlığıdır. Bu ürünler:

- Biryag rafine Ayçiçek yağı serisi
- Biryag doğal sızma zeytin yağı serisi
- Biryag rafine mısır yağı serisi
- Trakyağ Ayçiçek yağın serisi
- Birma bitkisel margarin serisi
- Trakyem hayvan yemi ve küspe serisi
- Profesyonel Ayçiçek yağı serileri olarak sayılabilir.

Kooperatifin ürettiği ve satın aldığı ürünler hakkında şu cevaplar verilmiştir:

“Fenni yem, Ayçiçek küspesi, kepek, tırtıkale, buğday kırığı gibi maddelerden üretilmektedir. Küspe, her bitkinin küspesi vardır. Ayçiçeğin de küspesi vardır ve yemin en önemli katkılarından biridir. Hayvancılık yapan çiftçiler pancar küspesini de hayvanlara yediriyor” (Üretici₂).

“Ayçiçek küspesi, buğday, arpa, kepek, mısırdan üretilir” (Başkan₄).

Ürünlerin kullanım tercihleri konusunda katılımcılar şunları söylüyor:

“Birinci ürünümüz yağ, ikincisi ise yem grupları ikisi de talep görmektedir. Hayvansal üretim devam ettiği sürece bu yem satılmaya devam eder. Gıda da vazgeçilmez. Her ikisinin de satışları artıyor. Ayçiçek yağı en çok satan. Sloganımız ise zeytinyağı yiyemiyorsan Ayçiçek yağı yiyeceksin. Dünyada bir numaradır Biryag” (Müdür₁).

“Türkiye’den Dünya Kooperatif Fuarına çağırılan tek kooperatiftir. Hem malı toplamak hem malı ürüne çevirmek hem satmak açısından Türkiye’de tektir” (Müdür₅).

Trakya Birlik kooperatifinin işleme yerinde ürettiği ürünlerden yurtdışına satış gerçekleştirdiği görülmektedir:

“Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti’nde, Mısır’da, Libya’da satışlarımız var. Mısır ve Libya’da margarin satışı var. Gümrükten Ayçiçek yağı çok zor ve uzun sürede geçiyor fakat margarin daha kolay olduğu için margarin satılmakta” (Müdür₅).

“Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti’nde de bayimiz orada da satışımız var” (Üye₃).

Katılımcılar aynı zamanda bir tüketici olarak hem üretimi için ham maddesini ürettiği ürünü hem de o ürün işlenerek yanı çıktı haline geldikten sonra da kullanmaya devam etmektedir. Bu ilişkiyi Tokat (1990:160), kooperatifi, benzer güçlükler yaşayıp bu güçlükleri beraber aşmaya çalışan bir topluluk olarak tanımlayarak kuruyor. Ayrıca üreticilere tercih ettikleri ürünleri sordüğümüzde karşımıza Ayçiçeği çıkmaktadır. Kanola ve Aspir üretmeyi tercih etmedikleri görülmektedir.

Tablo7. Üretilen ve Üretilmeyen Yağlı Tohumlar

	Üretim yeri	İl	Üretilen tahıllar	Üretilen Yağlı tohum	Üretilmeyen Yağlı tohum	Neden üretim yapmadıkları
Üretici ₁	Hamitabat köyü/ Lüleburgaz	Kırklareli	Buğday, arpa, çavdar, kepek, tritikale, yonca	Ayçiçek	Kanola ve aspir	Kanolayı hem Trakya Birlik satın almıyor hem de kanolanın üretiminde çok suya ihtiyaç var. Aspir burada yaygın değil.
Üretici ₂	Bandırma	Balıkesir	Buğday, tritikale	Ayçiçek	Kanola, aspir, mısır	Trakya Birlik satın almıyor.
Üretici ₃	Hamitabat köyü/ Lüleburgaz	Kırklareli	Buğday, arpa, tritikale	Ayçiçek	Mısır, kanola, aspir	Bulduğumuz bölgede sulama yetersiz olduğu için, sulu tarım yapamadığımız
Üretici ₄	Hayrabolu	Tekirdağ	Buğday, arpa	Ayçiçek	Tritikale, çavdar, kanola, mısır, aspir	Tritikaleye talep yok. Çavdar daha kumlu arazilerde yetişmesi gerek. Kanola ve aspir ise Trakya Birlik almadığı için üretmiyorum.

Tekirdağ ilinde iklim ve sulama açısından kanola üretimi yapılabildiği halde üretilmemektedir. Aşağıda çalışmamızda bu konudaki ilgili cevaplar görülmektedir.

Kanola, aspir hakkındaki sorulara bazı cevaplar:

“Hayır ekmiyorum ama eken ortaklar var. Trakya Birlik kanola ve aspir ortaklardan alıyor mu? Hayır almıyor. Ayçiçek yağı sadece ayçiçekten üretiliyor. Kanola, aspir Ayçiçek yağına karıştırdığında kalitesi bozuluyor fakat ortaklarımız diğer yağ firmalarına satıyor” (Üretici₁).

“Hayır mısır, kanola ve aspir üretmiyorum, Trakya Birlik kanola ve aspir satın almıyor. Mısır da ihtiyaç dahilinde alıyor” (Üye₂).

Kanola üretmiyoruz çünkü hem Trakya Birlik satın almıyor hem de kanolanın üretiminde çok suya ihtiyaç var ve ayçiçeğe göre daha zor üretimi. O yüzden biz hiç kanola üretmedik” (Üretici₁).

Bizim yöremizde talep olmadığı için onu artık ekmiyorum önceki yıllarda ekiyordum” (Üretici₄).

Üreticiler, Kanolo hem daha çok su gerektirdiği hem de birlik tarafından satın alınmadığı için üretmediklerini belirtmişlerdir. Bu cevaplara ek olarak, Trakya Birlik yetkilileri, Ayçiçek yağı dışında Kanola yağı üreticilerden almadıklarını çünkü kanola yağı işlemenin tekrar Ayçiçek yağı işleme standartlarını düşürdüğünü belirttiler. Trakya birliğin yetkilileri çevre koşullarını ve tarımın sürdürülebilmesini esas aldıklarını ve tarımsal girdi maliyetlerine de etki edeceği için yağlı tohum üretmeyi amaçladıklarını ifade ettiler. Ayrıca Trakya Birlik yetkilileri, ayçiçek yağının üretiminin Türkiye’de yeterli olmadığını dışarıdan Ayçiçek yağı almaya ihtiyaç duyulduğunu ama Birliğin Türkiye’nin tüm ihtiyacı olan Ayçiçek yağını üretmeyi amaçladığını da belirttiler. Trakya Birliğin dışında bölgede faaliyet gösteren üreticilerden kanola yağı alan Bunge şirketini görmekteyiz. 1818’de Amsterdam’da kurulmuştur. Dünyanın en büyük yağlı tohum, nebati yağ ve küspe üreticilerinden biridir (Bunge, 2023a). Bu şirket 2000 yılından beri Türkiye’de faaliyet göstermektedir. Ayçiçeği, Mısır, Kanolo, soya, keten tohumu gibi yağlı tohumları Güney Marmara, Ege ve Akdeniz’deki tesislerde işlemektedir. 2016 yılında Komili, Kırlangıç, Sezai Ömer Madra markalarını satın almıştır (Bunge,2023b). Bu şirket, küresel ölçekte tahıl ve yağlı tohum işleyen çok uluslu bir şirkettir. Bazı üreticiler, Bunge şirketinin, Kanola yağını Ayçiçek yağıyla birleştirip işlediğini ve yağın kalitesini düşürdüğünü ifade etmişlerdir.

Tablo 8. Tüketim Tercihleri

	Trakya Birliğin en çok tercih ettiğiniz ürün nelerdir?
Üretici ₁	Ayçiçek yağı, margarin, hayvan yemi, küspe gibi ihtiyacımıza göre kullanıyoruz
Üretici ₂	Ayçiçek yağını, margarinini tercih ediyoruz.
Üretici ₃	En çok Ayçiçek yağı ve margarin kullanıyoruz
Üretici ₄	Gübre, ilaç, hayvan yemini, Ayçiçek yağı, margarin ve zeytinyağı

Tablo 8 ile üreticilerimizin Trakya Birlik kooperatifinin satış yaptığı ürünlerin hangilerini satın almayı tercih ettikleri görülmektedir. Üreticiler ve aileleri aynı zamanda birer tüketici olması sebebiyle önemlidir. Trakya Birlik kooperatifinin rafine Ayçiçek yağı elde edilen verilere göre kaliteli ve çok tercih edilmektedir:

“Rafine yağımız Türkiye genelinde hatta dünya genelinde kalitesi çok yüksek. Doğallığı ve özelliğiyle üst düzey bir yağdır. Çok sağlıklıdır, lezzetlidir. Türkiye’deki satış grafiğinden de kendisini göstermektedir. Margarinimiz de öyledir” (Müdür₁).

Fenni yem hakkındaki cevaplar

“Buğday, arpa, çavdar, kepek, vitaminden üretilmektedir” (Müdür₄).

“Buğday, arpa, Ayçiçek, protein ve vitaminden üretilmektedir. Varsa ortaklarımızdan bu ürünleri alıyoruz” (Müdür₅).

“Fenni yem, Ayçiçek küspesi, kepek, tritikale, buğday kırığı gibi maddelerden üretilmektedir. Küspe, her bitkinin küspesi vardır. Ayçiçeğin de küspesi vardır ve yemin en önemli katkılarından biridir. Hayvancılık yapan çiftçiler pancar küspesini de hayvanlara yediriyor” (Üretici₂).

Üreticilerin ve kooperatif yetkililerinin ortak söylediği bu yem grubu ve küspeler için ortakların ürettiği ürünler de satın alınmaktadır.

Kooperatifin sattığı ürünlerin yurtdışında da satılıp satılmadığı konusunda cevaplar:

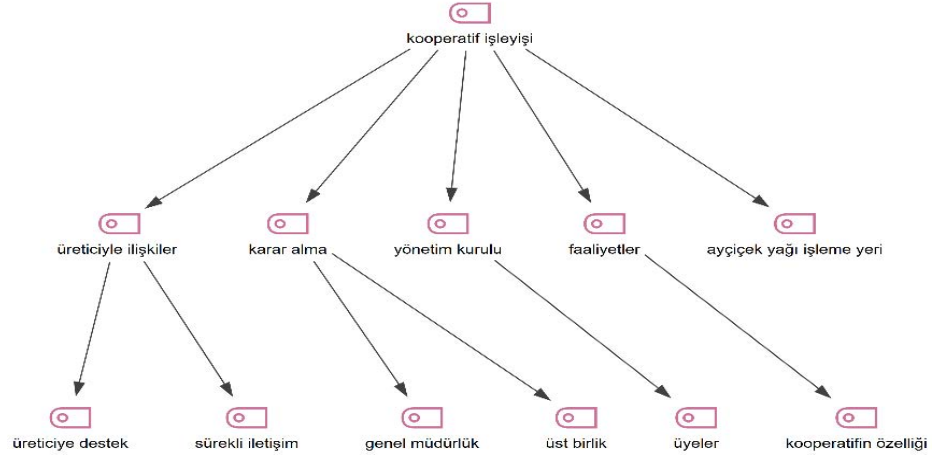
“Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyet’inde, Mısır’da, Libya’da satışlarımız var. Mısır ve Libya’da margarin satışımız var. Gümrükten Ayçiçek yağı çok zor ve uzun sürede geçiyor fakat margarin daha kolay olduğu için margarin satılmakta” (Müdür₅).

İç pazarda da sadece kendi ürünlerini değil de başka markalar için ürün doldurduğu ifade edildi:

“Tarım Kredi Kooperatifi marketinde satışı yapılan “Toprak Mahsulleri Ofisi” Ayçiçek yağını bizim Tekirdağ entegre tesiste üretmekteyiz. Artı olarak geçmişte yaşanan gıda zehirlenmeleri sebebiyle askeriyeler gıdaya bir numaralı önceliği verdiler. Askeriyelere de biz Trakya Birlik olarak yağ üretmekteyiz. Bir de nadiren de Sole markasına dolum yapmaktayız” (Müdür₂).

Kooperatifin işleyişi temasının altında üreticiyle ilişkiler, karar alma mekanizması, yönetim kurulu, faaliyetler ve Ayçiçek yağı işleme yeri gibi alt başlıklar kullanılmıştır. Üreticiye ilişkiler üretici destek verme ve sürekli iletişimde kalmak gibi genel prensipleri içermektedir. Karar alma mekanizmasının nasıl gerçekleştiği sorulduğunda genel müdürlükten ya da üst birlikten kararların verildiğine dair cevaplar alınmıştır. Yönetim kurulu ise üyeleri ile tanımlanmaktadır. Bu da kooperatifin karar alma mekanizmasının oldukça bürokratik olduğunu göstermektedir. Bu temada kooperatifin işleyişinin ve kooperatifin iç fonksiyonlarından birden fazla açıdan katılımcılarla görüşülmüş olup burada katılımcıların en çok ortaklaştığı başlık olarak “üreticiye destek” karşımıza çıkmaktadır. Üreticiye destek hakkında bazı cevaplar:

Kooperatif İşleyişi

Şekil 5. Kooperatif İşleyişi

“Üretici ortak olduktan sonra Trakya Birlik ona her konuda yardımcı olmaktadır. Bütün girdilerini sağlar, kar gütmeye amaçlıdır. Çiftçinin tüm ihtiyaçlarını karşılar ve ona hizmet eder” (Başkanı).

“Her türlü desteğini Trakya Birlik’ten temin etmektedir. Ani ve nakdi kredi de temin edebilmektedir. Ani kredi; tohum, gübre, ilaçtır. Nakdi kredi; fiziken verilen paradır” (Müdür₂).

Kooperatifin işleyişinin bürokratik bir biçimde kurgulandığı görülmektedir:

“6 kişi seçilmiş ve ben müdür olarak doğal üyeyim. 7 kişiyiz kurulda. Müdürler ana sözleşmede belirtildiği için doğal üyedir. Yönetim kurulu üyeleri sermaye paylarını öderler, kararlar alınırken oy verirler, imza yetkileri vardır. Yönetim kurulu toplantısında neler konuşuluyor? Kooperatifin her hafta gündemi değişir, personellerle ilgili, kooperatifin taşınmazlarıyla ilgili, gelir- giderlerle ilgili konuşuyoruz” (Müdür₅).

“Yönetim kurulu 4 kişiden oluşmaktadır. Bu kişiler aslen ortaktır. Ortaklar kendi köylerinde seçilirler buraya. Kurulunuzda neden 4 kişi var? Çevremizdeki tüm kooperatiflerde kurulunda 6+1 şeklindedir. Fakat biz 4+1 kişi olmaya karar verdik. Kurulun yaptığı işler 4 kişiyle de yapılabildiği için kurul olarak bu sayıya karar kıldık. +1 müdürümüz doğal üyedir. Kurul üyeleri kooperatifte ortağın menfaatlerini kollamak için uğraşılıyor, kurumla ortak arasında köprü görevi görüyor. Alınması gereken kararlar için de oyuveriyor” (Başkan₂).

Tabloya bakıldığında katılımcılar karar alma başlığı altında “genel müdürlük” ve “üst birlik” adlı cevaplar vermiş olup genel müdürlük örneklem olan kooperatifte hiyerarşik olarak daha yukarıdadır. Fakat katılımcıların bazıları hiyerarşik olarak yukarı olanı değil de onun bir alt konumundaki ortakla daha yakın ilişkide olanı tercih etmiştir:

“Trakya Birlik Genel Müdürlüğü karar vermektedir” (Üye₁).

“Üst birlik karar vermektedir” (Müdür₃).

Kooperatifin üreticiden aldığı ürünleri işleme küresel gıda zinciriyle ilişkili olarak üretimi sürdürdüğünü ve bu bağlamda üreticilerin ürünlerini satın almayı sürekli hale getirmeye yönelik bir sistem kurmak istendiğini göstermektedir. Bu konu hakkındaki bazı cevaplar şöyledir:

“İki adet fabrikamız var. Biri Tekirdağ entegre tesisleri diğeri de Karacabey yağ fabrikası olmak üzere fabrikalarımız vardır” (Müdür₂).

“Trakya Birliğin Karacabey fabrikasında ve Çorlu- Şerefli (Tekirdağ) entegre tesislerde üretilir” (Müdür₃).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada incelenen Trakya bölgesinde faaliyet gösteren “Trakya Birlik” (Trakya Yağlı tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) Türkiye’nin ulusal pazarında tarım gıda zinciri kurarak ve üreticileri destekleyerek ulusal düzeyde tüketilecek Ayçiçek yağını üretmeye çalışmaktadır. Bu kooperatifin oldukça hiyerarşik ve bürokratik kurumsal bir yapısı olduğu görülmüştür. Şirketleşme açısından bakıldığında yağlı tohum üretimini hedeflemeleri, yağlı tohum işleme tesisleri, uluslararası pazarda ayçiçek yağı satmak istemeleri, üreticilere üretim süreci konusunda destek vermeye çalışmaları ve dünya ölçeğinde ticari dinamikleri gözetmeleri küresel yağlı tohum ticaretinde etkin olmaya çalıştıklarını göstermektedir. Üreticileri merkeze almaları ve girdileri ucuza sağlamaya çalışmaları, kredi imkanlarını kolaylaştırmaya çalışmaları, ürünü işledikten sonra pazarlamaları da üretim koşullarını çiftçiler açısından kolaylaştırmaktadır. Ancak küresel yağlı tohum ticaretindeki rekabet koşullarına etki edebilmeleri mümkün gözükmemektedir. Uluslararası koşulların üreticiler lehine değişmesi için üreticilerin devlet tarafından desteklenmesi önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Buna dair verileri en önemli sorunlar olarak görülen kuraklık ve girdilerin maliyetlerindeki artışın dile getirilmesinde görmekteyiz. Çalışmanın bütünündeki veriler, yağlı tohum üretiminin bir gıda zinciri olarak geliştiğini (tarladan markette satılan bir ürün oluncaya kadar) ve uluslararası ticaret koşullarında fiyatlarının oluştuğunu ortaya çıkarmaktadır.

Yağlı Tohum satış kooperatifinin yaşadığı problemlerin açığa çıkarılması, kırsal kalkınma alanında çalışan devlet kurumlarının öneri ve program geliştirmelerine fayda sağlayabilir. Kırsal kalkınma alanında yeni projelerin ve programların geliştirilmesi ülkemizin genel kalkınmasına katkıda bulunabilir. Bu çalışmada görüldüğü üzere; Türkiye’de, yağlı tohum üretimi gibi bütün olarak tarım gıda zincirinin kurulduğu sektörlerde, üreticiler kooperatif birlikleri ile tarımsal üretimde varlıklarını sürdürebilirler. Ancak, küresel kapitalizmin tarım sektörüne tarım gıda zincirlerini kurarak dâhil olduğu Türkiye benzeri ülkelerde devletin üreticinin tarımdaki varlığını sürdürmesi için tarımsal üretimin çevresel koşullarını da dikkate alacak şekilde (kuraklığa önlemler gibi) tarımsal üretime destek vermesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Araghi F. (2003). Food Regimes and the Production of Value: Some Methodological Issues, *The Journal of Peasant Studies*, 30(2): 41-70.
- Aydın, Z. (2001). Yapısal Uyum Politikaları ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerinin Özelleştirilmesi: Söke’nin Tuzburgazı ve Sivrihisar’ın Kınık köyleri örneği, *Toplum ve Bilim*, 88 (Bahar): 11-31.
- Aydın, Z. (2016). Çağdaş Tarım Sorunu ve Yeni Köylülük, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 43: 43-63.
- Aysu, A. (2019). *Kooperatifler*. (1.basım), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi
- Babaoğlu, M. (2006). *Dünya’da ve Türkiye’de Aspir Bitkisinin Tarihi, Kullanım Alanları ve Önemi*. Edirne: Trakya Tarımsal Araştırmalar Enstitüsü.
- Başaran, H., ve Irmak, E. (2018). Edirne’de Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerde Ortaklık Yapısı ve Kooperatif Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 21: 116-122.
- Bernard, T., Taffesse, A. S., and Gabre-Madhin, E. (2008). Impact of Cooperatives on Smallholders' Commercialization Behavior: Evidence from Ethiopia, *Agricultural Economics*, 39(2): 147-161.

- Bernard, T., and D. J. Spielman. (2009). Reaching the Rural Poor through Rural Producer Organizations? A Study of Agricultural Marketing Cooperatives in Ethiopia, *Food Policy*, 34(1): 60-69.
- Bernstein, H. (2014). *Tarımsal değişimin sınıfsal dinamikleri*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bijman, J., M. Hanisch, and G. van der Sangen. (2014). Shifting Control? The Changes of Internal Governance in Agricultural Cooperatives in the EU, *Annals of Public and Cooperative Economics*, 85 (4): 641-661.
- Bonin, J. P., Jones, D. C., and Putterman, L. (1993). Theoretical and empirical studies of producer cooperatives: will ever the twain meet?, *Journal of Economic Literature*, 31(3): 1290-1320.
- BUNGE. (2023a). *Türkiye'de Bunge*. [Online] <https://bunge.com.tr/turkiyede-bunge/> [Erişim Tarihi:28.07.2023]
- BUNGE. (2023b). *Dünyada Bunge*. [Online] <https://bunge.com.tr/dunyada-bunge/> Erişim Tarihi:28.07.2023]
- Ecevit, M. C. (2006). Ulus Ötesileşme ve Küçük Köylülüğün Yaşam ve Direnme Koşulları, (Editör) Türkmen, E. A.: *Küreselleşmeye Güney'den Tepkiler* içinde (341-348) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Emana, B. (2009). *Cooperatives: A Path to Economic and Social Empowerment in Ethiopia*. Geneva, Switzerland: ILO.
- Fischer, E., and Qaim M. (2012). Linking Smallholders to Markets: Determinants and Impacts of Farmer Collective Action in Kenya, *World Development* 40 (6): 1255-1268.
- Francesconi, G. N., and Ruben, R. (2012). The Hidden Impact of Cooperative Membership on Quality Management: A Case Study from the Dairy Belt O Addis Ababa, *Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity*, 1(1): 85-103.
- Friedman H and McMichael P. (1989). The Rise and Decline of National Agricultures, 1870 to the Present, *Sociologia Ruralis*, 29(2): 93-117.
- Furat, M. (2013). Küresel Politika Değişimleri ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(3): 589-610.
- Getnet, K., and Anullo, T. (2012). Agricultural cooperatives and rural livelihoods: Evidence from Ethiopia, *Annals of public and cooperative Economics*, 83(2): 181-198.
- Gönüllü-Atakan, A., ve Çoban, A. (2022). *Türkiye'de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi: Yasal ve Yapısal Stratejiler*. Ankara: ILO.
- Gümüşoğlu F. (2012). Kadınların Toplumsal Alanda Güçlenmesine Örnek: "Yağlar Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(10): 39-60.
- Günaydın, G. (2009). Türkiye Tarım Politikalarında "Yapısal Uyum": 2000'li Yıllar, *Mülkiye Dergisi*, 33(262): 175-221.
- Güngör, H., Saraçoğlu, K. C., ve Güngör, G. (2016). Türkiye'de Tohumluk Sektörü ve Ayçiçeği Üreticilerinin Tohumluk Satın Alma Davranışlarının Analizi: Trakya Bölgesi Örneği. *XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Mayıs 2016, Isparta. Ss:79-88.
- Ildız, H. (2019). *Trakya Bölgesinde Aspir Tarımı Yapan İşletmelerin Etkinlik Analizi*, Yayınlanmamış Master tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Keyder, Ç. ve Yenal, Z. (2018). *Bildiğimiz Tarımın Sonu*. (4. Basım), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kodama, Y. (2007). New Role of Cooperatives in Ethiopia: The Case of Ethiopian Coffee Farmers Cooperatives. *African Study Monographs. Supplementary Issue.*, 35, 87-108.
- Llambí, L. (1993). Global Agro-Food Restructuring: The Role of Transnational Corporations and Nation-States, *The International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 3: 19-39.
- McMichael P. (1991). Food, the State and the World Economy, *The International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 1: 71-85.
- McMichael, P. (2006). Peasant Prospects in the Neoliberal Age, *New Political Economy*, 11(3): 407-418.
- McMichael P. (2009). A Food Regime Genealogy, *The journal of peasant studies*, 36(1):139-69.
- Mojo, D., Fischer C., and Degefa T. (2017). The Determinants and Economic Impacts of Membership in Coffee Farmer Cooperatives: Recent Evidence from Rural Ethiopia, *Journal of Rural Studies*, 50: 84-94.
- Moreira, M. B. (1994). The Firm and the State in the Globalization Process, *The International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 4: 84-112.
- Müftüoğlu H. ve Aydos V. (2001). *Türkiye’de Kooperatifçilik: Türk Konut Kooperatifçiliğine Alternatif Bir Model: Almanya*. (1. Basım), İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2001-46.
- Narro, C., Roy D, Okello J., Avendaño B., Rich K., and Thorat A. (2009). Public–Private Partnerships and Collective Action in High Value Fruit and Vegetable Supply Chains, *Food Policy*, 34 (1): 8-15.
- Nebiler, E. (2010). *Toplumsal Kalkınmada Yapı Kooperatiflerinin Yeri ve Önemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Neuman W. L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. (Çeviren, Özge, S.) Ankara: Yayınodası.
- Oral, Necdet. (2006). *Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar*. Ankara: Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası. Tarım Politikaları Yayın Dizisi No:6.
- Öztürk, Ş. (2014). *Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmaları: Küreselden Yerele Tarım Politikaları ve Yoksulluk*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Pakdemirli, B. (2019). Tarımsal Kooperatiflerin Dünya ve Türkiye’de Mevcut Durumunun Karşılaştırılması. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 29(2): 177-187.
- Sekülü, B. (2019). *Trakya Bölgesinde Tarım Sorunlarının Üreticiler Tarafından Değerlendirilmesi: Keşan Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Süzer S. (2023). *Kanola Tarımı*. [Online]
<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/ttae/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=80> [Erişim Tarihi: 10.08.2023].
- Staat, J. M. (1987). Farmers’ Incentives to Take Collective Action via Cooperatives: A Transaction Cost Approach, *Cooperative Theory: New Approaches*, 18: 87-107.
- Şantana, A. (2013). Türkiye ve Trakya’da Bitkisel Yağ Üretimi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, (5): 201-224.
- Taşan M. (2019). Türkiye’de Tarımda Üretici Örgütlenmesi, *(UAZİMDER) Uluslararası Anadolu Ziraat Mühendisliği Bilimleri Dergisi*, (1): 77-85.

Teoman, Ö., ve Tartıcı, N. (2012). Türkiye Tarımında Sözleşmeli Üreticilik-Kapitalist Dönüşümde Bir Halka Olabilir Mi?. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 163-184.

Tokat, B. (1990). Kooperatiflerde İletişim ve Önemi, *Kurgu*, 8(2): 158-178.

TUIK, 2022. *Bitkisel Üretim İstatistikleri*, 2022. [Online] <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Tarim-111>[Erişim Tarihi: 17.06.2023].

Verhofstadt, E., and Maertens, M. (2014). Smallholder cooperatives and agricultural performance in Rwanda: do organizational differences matter? *Agricultural Economics* 45 (1): 39-52.